

УДК 658.5(346.3)

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УПРАВЛІННІ СИСТЕМОЮ БЕЗПЕКИ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН

М. І. Яремик, Х. Я. Яремик

Українська академія друкарства,
вул. Під Голоском, 19, Львів, 79020, Україна

Досліджено вплив основних загроз економічній безпеці підприємства, що виникають у процесі їх договірної діяльності. Запропоновано визначення безпеки договірних відносин та системи безпеки договірних відносин. Виокремлено основні завдання інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки договірних відносин. Встановлено основні ознаки ненадійності контрагентів та запропоновано методичний підхід до перевірки ділових партнерів з метою зниження ризиків виникнення загроз економічній безпеці підприємства. Обґрунтовано доцільність проектування та впровадження автоматизованої системи підтримки функціонування системи безпеки договірних відносин, яка б інтегрувалася з системою інформаційно-аналітичного забезпечення, встановлено її основні завдання. Окреслено основні підготовчі етапи для її успішного впровадження. Доведено доцільність створення в Україні дворівневої системи перевірки іноземних партнерів.

Ключові слова: безпека договірних відносин, інформаційно-аналітичне забезпечення, загрози, методика аналізу надійності контрагентів, система управління безпеки договірних відносин.

Постановка проблеми. Розвиток ринкового середовища в сучасних умовах характеризується складними економічними процесами, які породжують низку проблем та загроз при укладанні договірних відносин та їх виконанні. Сучасний стан вітчизняного ринку характеризується ускладненням комерційних схем і угод, посиленням конкуренції між компаніями. В умовах посилення конкуренції, особливо при участі в тендерах, у боротьбі за вигідні замовлення чи гранди часто застосовують агресивні, а подекуди і заборонені форми та методи. Відсутність стабільних ринкових зв'язків, наявність на ринку фіктивних фірм, використання шахрайських схем зумовлюють необхідність застосування ефективного інструментарію аналізу договорів, функціонування якого без належно організованого інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки договірних відносин є практично неможливим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні публікації щодо сутності, мети та процесу інформаційно-аналітичного забезпечення у фінансово-економічній безпеці свідчать про активізацію досліджень із цієї проблеми. Зокрема, визначенню суті, ролі та організації обліково-аналітичного та інформаційного забезпечення

управління підприємством присвячено праці українських та російських учених, а саме: О. В. Вакун, Л. В. Волощук, Н. В. Воскресенської, Л. В. Гнилицької, Н. А. Тичининої, Н. В. Уніжаєва, А. М. Штангрета, В. Ф. Яценко та ін.

Проблему безпечного функціонування підприємства досліджували такі зарубіжні та українські економісти, як О. Ареф'єва, З. Живко, Д. Зеркалов, Р. Качалов, А. Кірієнко, Г. Клейнер, Д. Ковальов, О. Ілляшенко, А. Одінцов, В. Ортинський, С. Покропивний, Н. Реверчук, В. Сенчагов, В. Тамбовцев, В. Ярочкін та ін. Проте аналіз наукових публікацій виявив, що недостатньо приділено увагу питанням організації та функціонування системи гарантування економічної безпеки в процесі договірних відносин.

Мета статті — обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка рекомендацій щодо формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення в управлінні безпекою договірних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Державної служби статистики України, обсяг дебіторської заборгованості промислових підприємств станом на 31.12.2015 р. становив 2517203,5 млн грн, а кредиторської — 2196263,4 млн грн. При цьому частка простроченої дебіторської заборгованості між вітчизняними підприємствами становить близько 42 % та 41 % — для кредиторської заборгованості [1]. Зазначені факти свідчать, що майже половина зобов'язань, взятих на себе контрагентами, не виконуються вчасно. Однією з вагомих причин «кризи неплатежів» в Україні є «небажання» боржників виконувати взяті на себе зобов'язання. На думку відомого вченого у галузі економічної безпеки Д. В. Зеркалова, для того щоб захистити власний бізнес від безкоштовної роздачі товарно-матеріальних цінностей, потрібно насамперед подбати про безпеку своїх договірних відносин [2, с. 91].

Під безпекою договірних відносин треба розуміти такий стан суб'єкта господарювання, при якому життєво важливі компоненти його структури і діяльності відзначаються високим ступенем захищеності від небажаних змін через цивільно-правові за характером відносини двох і більше сторін, які спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та зобов'язань.

Безпека договірних відносин є одним із елементів безпеки підприємства загалом, як вважають В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко [6, с. 142]. Безумовно, на досліджуваний вид безпеки впливають інші види безпеки, а на практиці це означає, що порушення безпеки в будь-якій із сфер однозначно позначиться на безпеці договірних відносин.

Проте безпека в договірних відносинах матиме вплив на інші елементи (складові) безпеки. Зокрема, невиконання зобов'язань за договором покупцем (чи замовником) вплине на фінансову безпеку, оскільки зумовить зміну показників ліквідності та фінансової стійкості підприємства, а невиконання договору постачання може призвести до зривів термінів випуску продукції через брак необхідної кількості матеріалів.

Серед усіх загроз, які властиві економічній безпеці [5], до безпеки договірних відносин можна зарахувати:

- репутаційні загрози;
- загрози діяльності підприємства.

До репутаційних загроз здебільшого належать такі загрози, які впливають на формування негативного іміджу компанії: невиконання або неналежне виконання договорів, порушення справи про банкрутство та ін. До загроз діяльності підприємства доцільно зараховувати ті загрози, які можуть призвести до фінансових втрат при невиконанні умов контрактів або штрафних санкцій. Основною загрозою, котра впливає на безпеку, є загроза невиконання або неналежного виконання умов договору. Звісно, названа загроза може бути присутньою на стороні будь-кого із контрагентів, проте впливає на всі сторони договірних відносин.

Управління набуває особливого значення у системі економічної безпеки підприємства, адже, по-перше, значення економічної безпеки для діяльності підприємства важко переоцінити; по-друге, дія механізмів системи економічної безпеки підприємства спрямована на досягнення стану захищеності та розвитку підприємства; по-третє, будь-яке підприємство є відкритою системою, що активно взаємодіє із зовнішнім середовищем та підпорядковується загальноприйнятим правилам, законам та нормам.

Основні завдання інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки договірних відносин наведено на рис. 1.

Рис. 1. Завдання інформаційно-аналітичного забезпечення гарантування безпеки договірних відносин

Служба безпеки зобов'язана здійснювати моніторинг некредитоспроможних контрагентів на всіх етапах ділових відносин (як до підписання, так і в процесі виконання договорів) та своєчасно інформувати керівництво підприємства про усі

виявлені факти. Сьогодні у суб'єктів господарювання не виникає сумнівів щодо необхідності здійснення перевірки контрагента, яка має передувати укладенню контракту.

Завдяки аналізу наукових поглядів та практичного досвіду у сфері економічної безпеки [3, 7–9] можемо виокремити основні ознаки ненадійності контрагентів:

- значна кількість зірваних контрактів з об'єктивних чи суб'єктивних причин;
- несвоєчасне або неякісне виконання умов укладених договорів;
- наявність судимих осіб у складі керівництва ділового партнера;
- умисне затягування переговорів щодо укладання майбутніх угод;
- порушення авторських чи патентних прав;
- залучення працівників державних структур (передусім правоохоронних чи фіскальних) для перешкоджання діяльності своїх партнерів;
- наявність судових позовів за участю підприємства;
- значна сума кредиторської заборгованості у контрагента.

Якщо служба безпеки спроможна своєчасно виявляти окремі з наведених параметрів ненадійності ділових партнерів, то це позитивно може вплинути на рівень економічної безпеки підприємства.

Традиційно при укладанні договорів вітчизняні підприємства застосовують попереднє візування договору працівниками окремих відділів та служб, зокрема фінансистами, юрисконсультами та працівниками служби безпеки. Але в деяких випадках, залежно від характеру договору, окремі його умови можуть перевіряти технологи, працівники відділів збуту, логістики. На нашу думку, такий аналіз договору не є системним.

Ми пропонуємо для аналізу договорів залучати спеціалізовану службу підприємства, зокрема службу економічної безпеки, яка не тільки володіє повнотою знань про господарську діяльність підприємства, а й отримує інформацію із зовнішніх джерел як оперативного, так і стратегічного характеру. При цьому ефективність роботи в цій сфері безпосередньо залежатиме від обсягу та якості наявної інформації, методів її обробки, тобто від ефективності функціонування підсистеми інформаційно-аналітичного забезпечення.

Узагальнивши підходи до оцінювання надійності ділових партнерів, ми сформуваємо інформаційне забезпечення та систему показників аналізу надійності контрагентів (рис. 2).

Сьогодні ділові зв'язки дедалі частіше виходять на міжнародний рівень. На думку деяких фінансових аналітиків, зазвичай прибуток, отриманий у результаті зовнішньоекономічної діяльності, в разі перевищує прибуток, що отриманий на внутрішньому ринку. Проте такі угоди несуть в собі і специфічні ризики, які не всі вміють долати.

Для того щоб зменшити такі ризики, потрібно в Україні створити дворівневу систему перевірки іноземних партнерів: на державному рівні і на рівні суб'єкта господарювання.

Під системою безпеки договірних відносин треба розуміти комплекс засобів, заходів і технологій, спрямованих на встановлення, зміну або припинення цивільних

прав та обов'язків, реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз, що виникають через цивільно-правові за характером відносини двох і більше сторін.

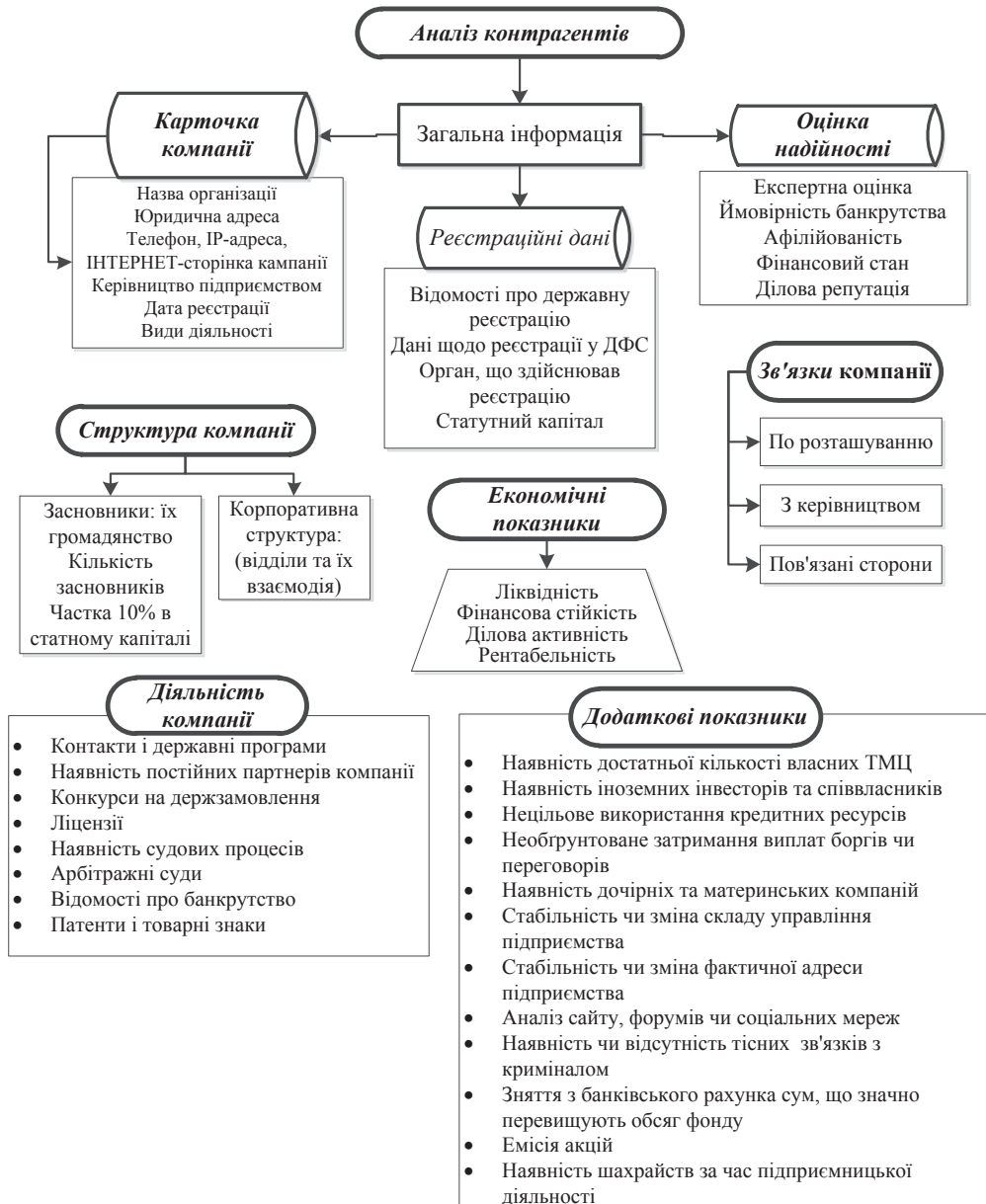

Рис. 2. Інформаційне забезпечення та система показників оцінювання надійності контрагента

Примітки: узагальнено на основі [3, 8]

До основних завдань системи безпеки договірних відносин належать:

- аналіз умов виконання договору відповідно до нормативного та законодавчого регулювання діяльності підприємства;
- аналіз можливості виконання договору, згідно з умовами фінансового та економічного стану підприємства;
- виявлення некредитоспроможних або ненадійних партнерів у договірних відносинах;
- аналіз стану дебіторської заборгованості та організація роботи зі стягнення дебіторської заборгованості;
- виявлення та запобігання шахрайським схемам при укладанні договорів із партнерами;
- аналіз стану кредиторської заборгованості та розробка пропозицій щодо її погашення;
- завоювання конкурентних переваг.

На рис. 3 відображено складові системи безпеки договірних відносин. На нашу думку, найбільш виправданим заходом гарантування економічної безпеки при укладанні договорів є проектування та впровадження автоматизованої системи підтримки функціонування системи безпеки договірних відносин. Основне призначення цієї системи полягає у нагромадженні та обробці великих обсягів інформації з метою виявлення та оцінювання можливих негативних наслідків при укладанні договорів, а також напрацювання рекомендацій стосовно коригування ключових параметрів договорів (фінансового, правового, технічного і технологічного, екологічного характеру).

Для розробки системи безпеки потрібно:

- проаналізувати наявні методики і технології оцінювання платоспроможності та надійності контрагентів, а також фінансово-господарської діяльності підприємства;
- створити інформаційну базу, яка б гарантувала функціонування системи безпеки договірних відносин;
- розробити математичні моделі та алгоритми розрахунку значень показників (індикаторів), які використовуватимуться при роботі системи;
- інтегрувати в програмно-технічний комплекс системи інструменти Business Intelligence та OLAP-технологій.

Ефективність застосування системи гарантування безпеки договірних відносин залежатиме від точності та повноти отримуваної інформації. Джерелами інформації в цьому випадку можуть бути: дані, опубліковані в ЗМІ, Інтернет-ресурсах, спеціалізовані бази даних, оперативні дані правоохоронних органів, результати маркетингових, соціологічних та аналітичних досліджень та ін. До спеціалізованих баз даних передусім належать дані: Єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців Міністерства юстиції України, Єдиного державного реєстру судових рішень, Єдиного реєстру боржників Міністерства юстиції України, Реєстрів платників податків ДФС України, а також у сфері зовнішньоекономічної діяльності дані: польського ресурсу перевірки бізнес-партнерів NGO (Portal organizacji

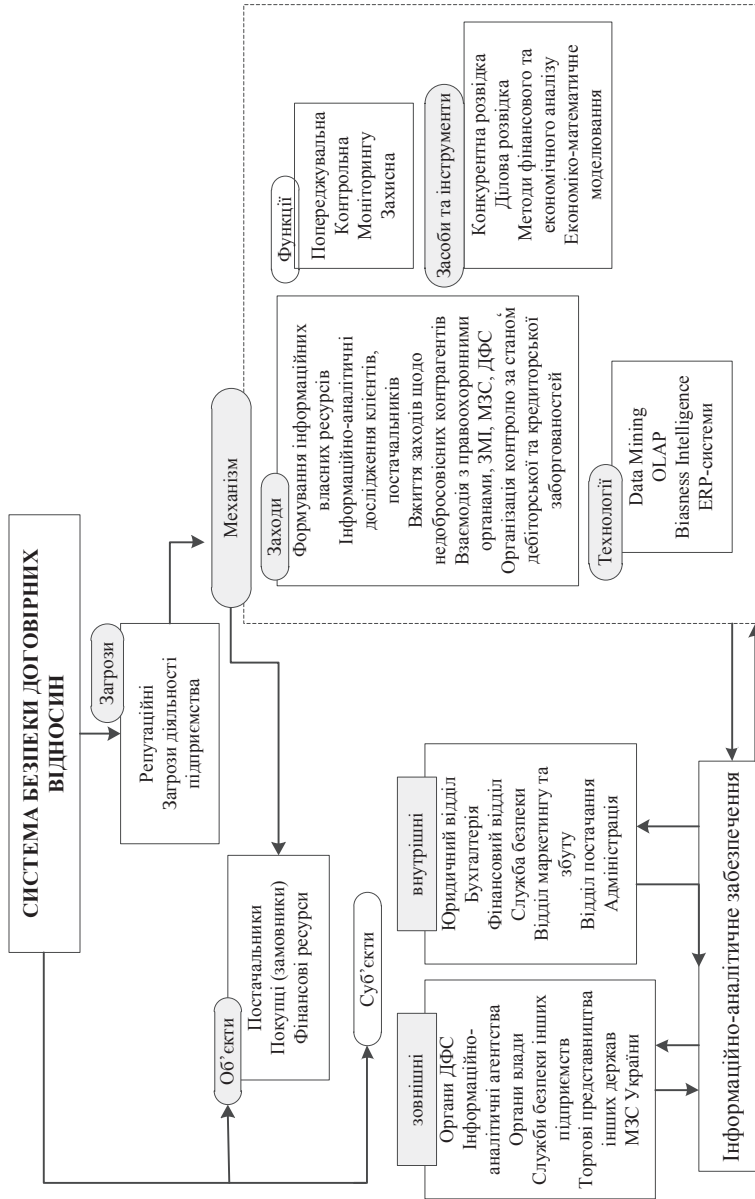

Рис. 3. Система безпеки договірних відносин

rozarządowych), німецького кредит-бюро Creditreform, Dun&Bradstreet (D&B містить довідкову інформацію про більш ніж 50 млн фірм усього світу), Lexis Nexis (зібрання баз даних, що дають доступ до публікацій у пресі, реєстрів компаній багатьох країн, судових справ, інформації фінансових ринків, пошуку людей та має доступ до бази даних компаній Dun's and Bradstreet), «МОНІТОРИНГ КОНТРАГЕНТІВ» (сервіс, що є складовою правової системи МЕГА-НАУ, і за допомогою якого можна здійснювати перевірку контрагента за кодом ЄДРПОУ, його «судової біографії»).

Використовуючи зазначені сервіси та бази даних, можна запобігти виникненню таких проблем із контрагентами, як несумлінне дотримання партнерських чи клієнтських угод; невчасне повідомлення щодо відкриття справи про банкрутство; різка втрата платоспроможності у зв'язку з виплатою грошових зобов'язань, що стягуються за рішенням суду та ін. [4].

Висновки. Впровадивши запропоновану систему договірних відносин, можна своєчасно попереджати про можливі негативні наслідки при укладенні договору, а також скоригувати його умови, вжити запобіжних або компенсаційних заходів щодо можливих втрат, відмовитися від умов договору чи радикально змінити контрагента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Зеркалов Д. В. Экономическая безопасность : моногр. Киев : Основа, 2011. 586с.
3. Духов В. Е. Экономическая разведка и безопасность бизнеса. Киев : ИМСО МО Украины, НВФ «Студцентр», 1997. 175с.
4. Інтегрований банк нормативної та судової інформації МЕГА-НАУ. — URL: http://www.meganau.com/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=58.
5. Манцуров І. Г., Нусінова О. В. Побудова ієрархічної структури складових економічної безпеки підприємств. Ефективна економіка. 2011. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=680>.
6. Ортинський В. Л., Керницький І. С., Живко З. Б. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2009. 542 с.
7. Слепцов В. І. Інформаційна та економічна безпека діяльності підприємства : конспект лекцій [Електронний ресурс]. Запоріжжя : ЗНТУ, 2007. 70 с. URL: http://semestr.com.ua/book_85_glava_3_3.2.3_Borotba_z_deb%D1%96torskoju_.html.
8. Унижаев Н. В. Информационно-аналитическое обеспечение безопасности организации. Москва : ВНИИгеосистем, 2014. 388 с.
9. Югас Е. Ф. Економічна сутність договірних відносин підприємства та форми розрахунків з постачальниками і підрядниками [Електронний ресурс]. Економічний вісник університету. 2011. № 17/2. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_2/Yugas.pdf.

REFERENCES

1. Derzhavna sluzhba statystyky. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
2. Zerkalov, D. V. (2011). Ekonomycheskaya bezopasnost. Kiev: Osnova (in Russian).
3. Dukhov, V. E.(1997). Ekonomicheskaya razvedka i bezopasnost biznesa. Kiev: IMSO MO Ukrainy, NVF «Studtsentr» (in Russian).
4. Intehrovanyj bank normatyvnoji ta sudovoji informaciji MEHA-NAU. Retrieved from http://www.meganau.com/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=58 (in Ukrainian).
5. Mancurov, I. H. (2011). Pobudova iierarxichnoi struktury skladovyh ekonomichnoi bezpeky pidpryjemstv. Efektyvna ekonomika, 9. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=680> (in Ukrainian).

6. Ortynskyi, V. L. (2009). Ekonomichna bezpeka pidpriemstv, orhanizatsii ta ustanov. Kyiv: Pravova yednist (in Ukrainian).
7. Sleptsov, V. I. (2007). Informatsiina ta ekonomichna bezpeka diialnosti pidpriemstva. Zaporizhzhia: ZNTU. Retrieved from http://semestr.com.ua/book_85_glava_3_3.2.3_Borotba_z_deb%D1%96torskoju_.html (in Ukrainian).
8. Unizhaev, N. V. (2014). Informacionno-analiticheskoe obespechenie bezopasnosti organizacii. Moscwa: VNIgeosistem (in Russian).
9. Yugas, E. F. (2011). Ekonomichna sutnist dohovirnykh vidnosyn pidpriemstva ta formy rozrakhunkiv z postachalnykamy i pidriadnykamy. Ekonomichni visnyk universytetu, 17/2. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_2/Yugas.pdf (in Ukrainian).

METHODICAL PRINCIPLES OF IMPROVEMENT OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT IN MANAGING THE SECURITY SYSTEM OF CONTRACTUAL RELATIONS

M. I. Yaremyk, Kh. Ya. Yaremyk

*Ukrainian Academy of printing,
19, Pid Holoskom St., Lviv, 79020, Ukraine
jaremyk_m@i.ua*

In the article the influence of the major threats to economic security of the enterprise, which arise in the process of its contracting activities, has been studied. Also the definitions of the security of contractual relations and the security system of contractual relations have been proposed. The article highlights main tasks of information-analytical support of the security of contractual relations. The basic features of unreliability of counterparties have been determined and verification methods of business partners have been suggested in order to reduce the risks of threats to economic security of the enterprise. Besides, the article substantiates the expediency of engineering and implementation of automated support systems of functioning security system of contractual relations that can integrate with a system of information and analytical support and establishes its main task. Also the basic preparation steps for its successful implementation have been outlined. In addition, the expediency of creating a two-level system of verification of foreign partners in Ukraine has been substantiated.

Keywords: *security of contractual relations, information and analytical support, threats, methodology of the reliability analysis of counterparties, security management system of contractual relations.*

Стаття надійшла до редакції 03.05.2017.

Received 03.05.2017.